

Het Meningloze tijdperk
Door Egbert Dommering

Verschenen in: *Zonder tegenspraak*, nr. 30, E. Lievens (red.), feestbundel Dirk Voorhoof, Brugge: die Keure Professional Publishing 2016, p. 74-79.

In mijn Haagse tijd als advocaat was ik lid van het Genootschap Door Tijd en Vlijt. Het bestaat voor de helft uit Haagse advocaten en voor de andere helft uit juristen werkzaam bij de overheid (waaronder de rechterlijke macht) en het bedrijfsleven. Het is in 1777 opgericht en spiegelt zich daarom graag aan de Verlichting. Het aanroepen van Voltaire, met name op het jaarlijkse winterdiner, behoort daarom tot een van de maçonnieke gebruiken van het Genootschap. Maandelijks wordt een vooraf opgegeven 'cas' bepleit. Daarover wijzen de aanwezige leden als het 'Hof van door Tijd en Vlijt' vonnis. Heel veel prominente juristen in Nederland die vaak in de Hoge Raad zijn geëindigd, zijn lid geweest. De leden van het Hof van door Tijd en Vlijt plegen bij het geven van hun opinie voor de beslissing dan ook graag naar de Hoge Raad te verwijzen als het 'aanpalende college'.

Op 25 januari 2013 sprak ik bij het winterdiner de navolgende rede uit, die mij een passend afscheidsgeschenk voor Dirk in deze bundel lijkt.

Leden en ereleden van het Genootschap!

Ik wil het vandaag met u hebben over de stand van de publieke discussie in Nederland, nu en in de afgelopen 10 jaar. Maar natuurlijk eerst over Voltaire.

Voltaire

In het achter ons liggende decennium hebben we het in verband met de Islam, de moord op Van Gogh en het gekraai van Wilders tot vervelens toe gehad over vrijheid van meningsuiting. Opinieleiders wilden hun standpunt over het tolereren van het gekraai van Wilders nog wel eens opsieren met het volgende citaat van Voltaire: 'Ik ben het ten diepste oneens met wat u zegt, maar ik zal tot in de dood uw recht verdedigen om het te blijven zeggen.' Dat deze intellectuelen in hun comfortabele stoel hun leven zouden willen riskeren voor de mening van een ander, wordt door de geschiedenis niet bevestigd. Vervelender voor het intellectuele aplomb waarmee het gezegd wordt is dat

Voltaire nooit zoiets heeft beweerd, maar dat was de leden en ereleden die dagelijks de maaltijd vooraf doen gaan door een lezing van het werk van Voltaire, natuurlijk onmiddellijk duidelijk. De sluwe donder, die handig tussen de machten van zijn tijd door laveerde, keek wel uit. Bovendien, als hij een pastoor tegen kwam, kreeg hij moordneigingen, al vertrouwde hij deze alleen aan het papier toe. Volgens verschillende bronnen is de uitspraak Voltaire in de mond geschoven door een zekere Evelyn Beatrice Hall. Deze schreef in 1906 onder pseudoniem een studie *The Friends of Voltaire*, waarin zij het citaat geboren liet worden. Het is niet waarschijnlijk dat deze studie, die nog slechts in exclusieve bibliotheken is te vinden, de basis vormt voor een dergelijke brede verbreiding van het misverstand. Een goede kanshebber acht ik het door George Orwell voor de eerste uitgave in 1945 van *Animal Farm* bedoelde voorwoord 'The Freedom of the Press'. Daarin vertelt hij welke problemen hij in 1937 ondervond bij bange uitgevers, maar ook door de Engelse overheidsensuur (het toenmalige 'Ministry of Information', dat later opduikt in zijn roman *1984*) om het boek gepubliceerd te krijgen, en hoe er in 1945 (toen hij nogmaals probeerde het gepubliceerd te krijgen) een informele ('vrijwillige') censuur bestond geen kritiek op het Stalinistische regime – immers een bondgenoot in WO II -te uiten. In deze beschouwing hekelte hij onder meer hoe de BBC het vijfentwintig jarige bestaan van het Rode Leger herdacht had zonder de (inmiddels vermoorde) Trotsky te memoreren. Volgens Orwell was dat net zoiets als de slag bij Trafalgar herdenken zonder admiraal Nelson te noemen. In deze beschouwing duikt dan na enige tijd het Voltaire citaat op: 'But freedom, as Rosa Luxemburg said, is 'freedom for the other fellow'. The same principle is contained in the famous words of Voltaire: 'I detest what you say; I will defend to death your right to say it.'

Voltaire's grootste wapenfeit op het gebied van tolerantie is dus niet deze uitspraak maar vermoedelijk zijn *Traité sur la Tolérance* die hij 1763 schreef naar aanleiding van wat de geschiedenis is ingegaan als de *Affaire Calas*. Dit is het tragische geval dat zich 13 oktober 1761 afspeelde in Toulouse. Eén van de zonen van het protestantse echtpaar Calas, Marc-Antoine, hing zich die dag op in de ouderlijke woning. Uit schaamte verborg de familie het lijk. Toen het feit bekend werd, verspreidde zich al snel het gerucht dat het hier niet ging om zelfmoord, maar om moord door een overtuigingsdader. Een andere zoon Jean had zich namelijk eerder tot het katholieke geloof bekeerd, en de mare was dat

Marc-Antoine hetzelfde plan had. De vader die, na de eerst door hem verborgen dood van zijn zoon voort was gegaan het protestantse geloof te belijden, had dit door zijn misdaad willen voorkomen, zo ging het gerucht dat door de openbaar aanklager spoedig werd omgesmeed tot een tenlastelegging. In een proces waar Stalin nog iets van had kunnen leren, werd de vader door het katholieke Parlement van Toulouse op 10 maart 1762 tot de wurgpaal veroordeeld. Toen hij daar na een lange marteling de moord niet bekende, werd hij verbrand.

Menno ter Braak schreef in 1939 in het Vaderland naar aanleiding van een studie over Coornhert, onze 16e eeuwse voorvechter van godsdienstvrijheid: 'Wil men vaststellen, wat de waarde is van een verdraagzaam mens, dan zal men dus in de eerste plaats moeten vaststellen, tegen wie zijn verdraagzaamheid zich richt.' Voltaire nam het in zijn *Traité* op voor de protestante minderheid tot wie zijn tolerantie zich richtte. Hij demonstreerde daarmee bovendien dat tolerantie betekent dat een dominante groep de overtuigingen van een minderheid erkent en respecteert. En met de echte Voltaire in het achterhoofd, vraag ik u opnieuw met mij te kijken naar degenen die het putatieve Voltaire citaat in de mond namen. Tegen wie richt zich hun verdraagzaamheid in die uitspraak eigenlijk? Niet tegen de moslims. Deze zijn in de discussie in Nederland van het afgelopen decennium als gelijkwaardige partner sterk ondervertegenwoordigd gebleven. Bij de Hilversumse omroep zagen we nog wel eens een boze man met een baard in de uitzending zitten, maar dat was niet om zijn meningen te respecteren tot de dood er op volgt, maar meer uit amusement. We zagen bij de kleinere Christelijke omroepen, die er nog oecumenische afwerkplaatsen op na houden, nog wel eens een echt gesprek tussen Christen en een moslim, maar dat was minderheid betuigt respect aan minderheid. In het Wilders proces mochten de moslims niet aan het woord komen, en de Officier van Justitie en de Rechtbank pasten het citaat ten gunste van Wilders toe: de tolerantie richtte zich dus op hem. Je tolereert dus de aanval op de minderheid omdat het ook een mening is.

Of meer algemeen: de tolerantie richtte zich politiek en juridisch dus op het populisme en dat kwam de vaderlandse politiek goed uit. Ik trek de lijn nu door naar het heden door eerst de 'gedoog' variant van het blauw-groene kabinet

te bekijken en daarna de 'gunvariant' van het rood-blaauwe kabinet , Rutte I en II kortom, beide in mijn ogen geperverteerde vormen van tolerantie.

'Gedogen'

Het populisme dat heel Europa in zijn greep houdt kan kortweg worden samengevat als: tegen de moslimminderheid in het eigen land en de moslimstaten in de wereld, tegen de Europese Unie en de Raad van Europa, tegen de culturele elite en inkomens ongelijkheid, en – tenslotte- tegen besluitvorming door bureaucraten in plaats van het volk. Het zijn honden die je voortdurend in je kuiten bijten. Het blauw-groene kabinet dacht de blaffende honden van het populisme buiten te houden door zonder de honden onder tafel te gaan dineren, maar wel van tijd tot tijd hondenvoer naar buiten te gooien om te zorgen dat de honden de andere kant op blaften. Dat betekende dat er op tafel voldoende hondenvoer moest staan om naar buiten te gooien, maar daar zat Maxim Verhagen niet mee. Hij heeft aan het buitenland echter niet kunnen uitleggen hoe deze ruilhandel tussen tolerantie en intolerantie precies in elkaar stak.

En toen het tot bureaucratische besluitvorming moest komen, was het ook meteen uit. Daar was volgens Wilders het volk namelijk tegen.

'Gunnen'

Toen er rood-blaauwe meerderheid uit de laatste verkiezingen tevoorschijn kwam werd de gedoogvariant ingeruild voor de gunvariant: VVD en PvdA gingen standpunten uitruilen, waarbij de leidraad was dat men elkaar de zaken die het dichtst aan de borst lagen moest 'gunnen', een opmerkelijk staaltje van tolerantie, weliswaar slechts voor zo lang het kabinet duurt en niet tot de dood er op volgt, maar toch. De VVD gunt de PvdA de gelijkheid, mits de PvdA voortaan maar marktgericht gaat denken en de begroting in evenwicht houdt. Was hiermee het populisme overwonnen? Allerm minst: het populisme is niet gestopt maar uitgezaaid. Rood en blauw konden elkaar zo makkelijk vinden omdat zij beiden de flanken van het linkse en het rechtse populisme in de verkiezingen naar zich toe hadden moeten trekken door populistische

standpunten over te nemen. De honden blaften weer de kant van de regering op, het was nu zaak om ze te temmen. Daardoor was er ook eensgezindheid over enkele standpunten uit de populistische agenda. Cultuur was voor het populistische front bijvoorbeeld iets voor de elite en dus niet subsidiabel, maar nu is zij ook voor zowel de PvdA als de VVD geen staatszaak meer. In de onderhandelingen over het kabinet hebben beide partijen geen poot uitgestoken om de door Zijlstra aangerichte schade te herstellen.

Vreemdelingen of allochtonen zijn niet de aanwinst die zij in de Gouden Eeuw voor onze samenleving waren, maar voorwerp van ongehoord streng toelatingsbeleid, maar wel een tikkeltje fatsoenlijker dan dat van Wilders. Over Europa zijn we nu kritisch: een samenwerking die economisch niet te vermijden is, maar geen ideaal om echt warm voor te lopen. Idealen over de gewenste inrichting van de samenleving zijn toegedekt onder de deken van een economisch managementjargon. En daarbij is de VVD tegenwoordig nog dirigistischer dan de PvdA: minder overheid betekent meer marktsturing. En er moet vooral meer toezicht komen op alles en iedereen. Door de overheid.

Zijn er nog wel meningen?

U stelt nu de terechte vraag of er na de gunvariant eigenlijk nog wel meningen over zijn die elkaar moeten tolereren. Sinds door het wegvagen van het centrum en het populisme dat er voor in de plaats is gekomen, Europese democratieën steeds moeilijker regeringen kunnen vormen, is het inderdaad zaak voorzichtig te zijn met je meningen. Het gaat nu om personen, weliswaar met een rode of een blauwe das, maar vooral toch om personen, zoals de laatste verkiezingen overduidelijk hebben geleerd.

Deze tendens naar het meningloze tijdperk waarvoor populistisch geblaf in de plaats is gekomen is al enige tijd in de media waar te nemen. Ik rond af met drie voorbeelden, die ik het weerhuisjesmodel, het carrouselmodel en de twitterdemocratie noem. Het weerhuisjesmodel is door de nieuwe hoofdredacteur van NRC Handelsblad, tenslotte een Vlaamse populist, geïntroduceerd. Je drukt de ene dag een column van een populist af en de volgende dag een column van Groen Links en dan kan de lezer zien dat die twee van mening verschillen, dondert niet wat ze beweren. Leuk toch? Net zoals in het weerhuisje waar bij het mooie weer het vrouwtje naar voren komt en bij het lelijke weer het mannetje, je weet alleen niet hoe mooi of lelijk.

Het waardevrij maken van de meningen is nog het duidelijkst te zien in het carouselmodel in televisieprogramma's. Je componeert een praatprogramma zo dat naast elkaar zitten een politicus, een kickbokser, een gehandicapte, een vrouwelijke journaliste en een cabaretier, die even veel tijd krijgen om iets te zeggen over zichzelf en het gebied van hun activiteiten. Alle meningen hebben een gelijke waarde, mits het maar genoeg gevarieerd is om de aandacht van het publiek vast te houden. Zo draai je moeiteloos iedere avond de hele wereld er door heen.

We zien in de vorige modellen dat het eigenlijk alleen nog maar gaat om het trekken van persoonlijke aandacht door de vertolkers van de mening. Dit bereikt in de twitterdemocratie haar hoogtepunt. Door het de hele dag en avond versturen van kleine openbare berichten naar je volgers en potentiële volgers, vestig je voortdurend de aandacht op jezelf, dondert niet wat je twittert. In een democratie die alleen nog om personen draait is dat de enige manier om te overleven. Eerst twitteren en dan de polls van De Hondt.

Wij zien dus dat een verkeerd begrip van tolerantie van meningen geleidelijk aan heeft geleid tot het verdwijnen van de meningen zelf. Wat is overgebleven is geblaf, zacht en aanhoudend gekerm naar de achterban, hard en boos naar de tegenstander. 'Ik ben het hartgrondig oneens met uw geblaf, maar ik zal tot mijn graf verdedigen dat u blijft doorblaffen.'

We gedenken dit jaar dat het Koninkrijk 200 jaar bestaat. In die herdenkingen van het Koninkrijk 1813 werd tot op heden de Bataafse Republiek van 1789 verdrongen. Daar begint enige kentering in te komen. Wij van het Genootschap wisten natuurlijk al lang dat in 1789 de ware Nederlandse Staat is gevestigd. De Staatsregeling voor het Bataafse Volk is de enige fatsoenlijke grondwet die we in deze lage landen ooit hebben gehad. Aan die regeling hebben we te danken dat we in Nederland grondrechten hebben, zij het dat ze in de Regeling beter waren geformuleerd inclusief het positief geformuleerde recht van vrije meningsuiting. Als we die Grondwet hadden gehouden hadden we nooit die discussies behoeven te hebben over de aanpassing van onze grondwet aan het EVRM, die er wel nooit zal komen. En neem artikel VII: 'Niemand is een goed burger dan die de huiselijke plichten, in onderscheiden stand, waarin hij moge gesteld zijn, zorgvuldig uitoefent, en voorts in alle opzichten aan zijn maatschappelijke betrekkingen voldoet.' Heb je geen toezicht bij nodig.

Laat ik daarom, in het sombere vooruitzicht van een in het komende decennium verder getolereerd populisme, op het 215 jarige bestaan van deze Regeling drinken en de hoop uitspreken dat wij die grondrechten ooit weer op een behoorlijke manier zullen gaan gebruiken. 'Tot beschaving van verstand en zeden', zoals artikel I van de Staatsregeling het zo kernachtig uitdrukte.